

Abdürrahim Zapsu'nun Edirnekapi dışında Necatibey Mezarlığı'ndaki kabir taşı

te sayfası boyutlarında dört sayfa halinde "Dinî, Ahlâkî ve İlmî Haftalık Gazete" üst başlığıyla yirmi altı sayı, ardından daha küçük boyda ve on altı sayfa halinde on beş günlük dergi olarak yayımlanmıştır (1953 yılında 139. sayıya kadar çıkmıştır). Başlık altında anayasanın, "Hiç kimse felsefî inancından, din ve mezhebinden dolayı kınanamaz"; "Her Türk hür doğar ve hür yaşar" cümleleri dikkat çeker. Dergideki imzasız yazıların çoğu da Zapsu'ya aittir.

Eserleri: *Garip Çocuklara Ahlâk Aşısı* (Bakü 1918); *Bir Esir Çocuğun Hatırası* (Bakü 1918, manzum piyes); *Şâtiî İlmihali* (İstanbul 1334); *Ömer Hayyam'a Hücumlar* (İstanbul 1942); *İman Kitabı* (İstanbul 1948); *Temizlik ve Ahkâmı* (İstanbul 1949); *Namaz ve Ahkâmı* (İstanbul 1949); *Ramazan Hediyesi Oruç ve Ahkâmı* (İstanbul 1949); *Cenaze ve Ahkâmı* (İstanbul 1949); *Beş Vakit Namaz* (İstanbul 1951); *Helâl ve Haram* (İstanbul 1951); *Abdest ve Gusül* (İstanbul 1951); *Din ve Kin* (İstanbul 1951); *Düşünüyorum ve Soruyorum* (İstanbul 1951); *Lisanda Nezâket Meselesi* (İstanbul 1951); *İmam ve Hatip Mektepleri* (İstanbul 1952); *Zekât ve Ahkâmı* (İstanbul 1954); *İlimden ve Edepten Mahrum Bir Papaza İlim ve Edep Dahilinde Bir Cevap* (İstanbul 1954; İstanbul Tarabya Metro-polidi Yakovas'ın İslâmiyet ve müslümanlar aleyhine kaleme aldığı yazılara cevaptır); *Büyük İslâm Tarihi* (I-II, İstanbul 1955-1957. Müellifin vefatıyla geniş bir plan

halinde kalmış olan III. cildi ilâve edilecek 1976'da tek cilt halinde yayımlanmış bu hacimli eserde Hz. Peygamber'in hayatının Mekke devri üzerinde durulmuş, ele alınan konular tarih felsefesi, din felsefesi, içtimâiyat, ahlâkiyat, İslâm felsefesi, hikmet-i tabîiyye gibi alanların ışığında işlenmiştir); *İslâm Yavrusunun Kitabı* (İstanbul 1956); *Metin'in Din Sorguları* (İstanbul 1956); *Hâlâ'nin Din Sorguları* (İstanbul 1956); *Pertev'in Din Sorguları* (İstanbul 1956). Abdürrahim Zapsu'nun *Mütefekkilere Kur'ân-ı Kerim Tefsir Hülâsası*, *Ben Neyim?*, *Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid'at İlmî Bir Münâkaşa*, *Oğluma Bir Tavsiye*, *İmam Bûsürî'nin Aşkı*, *Peygamberimizi Tanıyalım*, *Ahlâk ve Felsefe*, *Aile Tarihim* ve *Heyecanlı Sergüzeştler* adlı yayımlanmamış kitapları da vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdürrahim Zapsu, *Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1976, s. 11-14; a.e., İstanbul 2006, s. 11-15; Rojan Hazim (Hazim Kılıç), *Helbestvan ü Niviskâreki Welatparêz Evdirehim Rehmîyê Hekarî (Abdurrahim Zapsu)*, Danmark 1991; *Vakit*, İstanbul 26 Temmuz 1927; Süleyman Tekiner, "Yeni Neşriyat", *Dergi*, sy. 5, Münih 1956, s. 114; Nuriye Akman, "Cüneyd Zapsu: Kürt ve Rumeli Kimliğiyle Övünüyorum", *Zaman*, İstanbul 25 Mayıs 2004; Cahit Baltacı, "Zapsu, Abdurrahim", *TDEA*, VIII, 641.

MUSTAFA UZUN

ZAPTİYE

(ضبطية)

Osmanlı Devleti'nde toplum güvenliğini sağlamakla görevli kuruluşlara verilen ad.

İslâm'ın zuhurundan itibaren varlığı bilinen zâbita işleri Ermevîler devrinde kurumlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde şurta teşkilâtının başında bulunan görevli doğrudan kadıya bağlı olarak hizmet görmekteydi. Eski Türkler'de zâbita işlerinden subaşı denilen görevliler sorumluydu. İslâmiyet'in kabulünden sonra Karahanlı, Gazneli ve Selçuklular'da kullanılan bu unvan Osmanlılar'a da geçti. Osmanlılar fethedilen yerlere sancak beyi ve kadı ile birlikte subaşı da tayin ediyorlardı. Subaşılar başlangıçta inzibat, asayiş ve askerî işleri birlikte yürütürdü. Evrenos Bey ve Timurtaş Bey gibi kumandanlar zaman zaman subaşı unvanını da kullanmıştır. Kuruluş devrinde subaşılardan protokoldeki dereceleri yüksekti, bunlar şehirlere kumandanlığını ve savunmasını da üstlenirlerdi. Meselâ aynı zamanda bir mimar olan Hacı

İvaz Paşa (ö. 1428) Bursa subaşısı idi ve bu şehri Karamanoğlu saldırısından korumuştur.

Askerî teşkilât genişledikçe, özellikle de Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasının ardından pâyitaht subaşılığı önemini kaybetmeye başladı. İstanbul'un fethini müteakip ilk subaşılığa Karıştıran Süleyman Bey getirilmişti. Müesseselerin oturduğu Fâtihtan Mehmed dönemi ve sonrasında inzibat işlerinin de giderek geliştiği dikkati çeker. Başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere kapıkulu ocaklarının teşkilinin ardından gerek merkezde gerekse taşradaki önemli kalelerde güvenlik işleri yeniçerilere verilmişti. Fetihden sonra çeşitli ırklardan ve din mensuplarından yapılan iskânlarla kısa sürede kalabalıklaşan İstanbul'un güvenliği özel bir statüye sahipti. Genelde şehrin güvenliği yeniçeri ağasına aitse de Yeni Saray ve civarından cebecibaşı, Galata ve Kasımpaşa dolaylarından kaptanı deryâ, Tophane ve Beyoğlu taraflarından topçubaşı sorumlu tutulurdu. Üsküdar, Galata, Eyüp, Kâğıthane, Boğaziçi ve Adalar'ın zâbita işleri bostancibaşıya bırakılmıştı. Bu inzibat bölgelerinin çeşitli yerlerinde "kulluk" (kolluk) denilen merkezler, karakollar vardı. Buralarda günümüzdeki polis ve jandarma gibi kullukçu adıyla askerî görevliler bulunurdu. İstanbul'daki sur kapıları ile sefârethâne girişlerinde, taşra şehir ve kasabalarında muhafızlık yapan kullukçulara "yasakçı" denirdi. İnzibat işleriyle görevlendirilen kişilerin tecrübeli, dürüst ve güvenilir ocak emektarlarından seçilmesine özen gösterilirdi. Klasik dönemde ve yenileşme zamanlarında iç güvenlik ve asayişten sorumlu bir başka zümre "kavas" adını taşırdı. Bunlar daha çok konsolosluk ve elçiliklerle vezir kapılarında, taşrada valiler nezdinde hizmet görürlerdi. Güvenliğin hukukî yönünü temsil eden kadılar ise hemen her dönemde şer'î ve beledî işlerin yanında inzibatî işlerden de sorumlu idi. Kadılar daha ziyade

Kullukçu salma neferi (Tuchelt Klaus, *Türkische Gewänder und Osmanische Gesellschaft im Achtzehnten Jahrhundert*, Graz 1966, lv. 114)

de giyim kuşam ve mesire yerlerinin âdâbı gibi ahlâkî zâbita işleriyle kendilerine intikal eden davalara bakarlardı. Osmanlı döneminde gizli zâbita işlerini takip eden bir de hafiyе teşkilâtı vardı. Âmirlerine “böcekbaşı” adı verilen bu görevliler erkek veya kadın olabilirdi. Bunların arasında istihbarat hizmeti görenler de bulunurdu. “Salma çuhadarı” denilen bu görevliler âmirlerine bilgi sunmakla yükümlü idi. Bunların dışında taharrî memurları da güvenlik işlerine bakardı. İstanbul’da sadrazamların, taşrada ise valilerin emrinde çalışan bu görevliler salma çuhadarları gibi tebdîl-i kıyâfetle esnafın narh ve tartı gibi konulara uyup uymadığını denetlerdi. Klasik dönem Osmanlı devlet teşkilâtında doğrudan zâbita işlerini gören veya zâbitaya yardım eden bazı inzibat ve asayiş memurlarının mevcut bulunduğu da bilinmektedir. Geceleri şehri dolaşan, hırsızlıkları önlemeye çalışan, bir tür bekçi konumundaki yeniçeri kökenli asesler asesbaşının emrinde, “pâsbân” denilen bekçiler ise doğrudan subaşıya bağlı olarak hizmet görürlerdi. Şâtırlar ise vezirlerin ve devlet adamlarının korumacılığını yapardı. Şehir dışındaki yolsuzlukları takip etmekle görevli zâbita görevlilerinin âmirine “kır serdarı” (kır ağası) denirdi. Ancak imparatorluğun idarî yapısına göre zâbita işleri yer yer değişiklik gösterirdi. Eyaletlerde genellikle sipahilerin uhdesinde olan zaptiye işleri Doğu ve Güneydoğu illerinde farklıydı. Buralarda Kürt beyleri yurtluk-ocaklık şeklinde yönettikleri bölgelerin güvenlik ve asayişinden sorumluydu. Toprak idaresi sâlyâneli olan yerlerdeki zâbita işlerini ise mülki ve askerî yetkileri üzerinde toplayan kişi yürütürdü. Garp ocakları denilen Kuzey Afrika’daki Cezayir, Tunus ve Trablusgarp’ta daha farklı uygulamalar vardı.

Bu klasik düzen özellikle II. Mahmud devrindeki yeni düzenlemelerle değişikliğe uğradı. Yeniçeri Ocağı’nın ilgasından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adlı yeni ordu ve ordunun başındaki serasker İstanbul’un güvenliğinden de sorumlu tutuldu. Ancak özellikle taşrada 15 Şubat 1846’da Zaptiye Müşirliği kuruluncaya kadar kargaşa sürdü. Yirmi yıllık bu ara dönemde sur içi İstanbul’unda mansûre askerleri asayiş sağlarken Üsküdar bölgesinde güvenlik hassa askerlerine verilmişti. Kasımpaşa ve Eyüp taraflarında zaptiye işlerini bahriye askerleri yürütüyordu. Galata ve Beyoğlu semtleri ise yeniden nizama bağlanan topçu zâbit

ve askerlerinin uhdesine tevdi edilmişti. Klasik dönemde sipahilerin ve yer yer yeniçerilerin sorumluluğunda bulunan eyaletlerdeki zaptiye işleri 1826’dan sonra çeşitli yerlerde kurulan Asâkir-i Nizâmiyye birliklerine verildi. 1834’ten itibaren eyalet ve sancaklarda teşkiline başlanan redif birlikleri inzibatı sağlamakla da görevlendirildi. 1839’da Tanzimat dönemi başlarında “umûr-ı zaptiyye” adı altında jandarma teşkilâtının çekirdeği oluşturuldu. Öte yandan Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasının ardından teşkil edilen ve neferleri mansûre askerlerinden alınan İhtisab Nezâreti İstanbul’un kısmen zâbitasından da sorumlu tutuldu, esnafın denetimi de bu ağalığın uhdesine bırakıldı. İhtisab Nezâreti’nin zaptiye ile ilgili görevleri 1845’te kurulan polis teşkilâtına ve ertesi yıl teşkil edilen Zaptiye Müşirliği’ne devredilince bunların işleri hemen tamamen esnafın ve fiyatların denetlenmesiyle sınırlı kaldı.

Başlıca işleri pasaport vermek ve ecnebilerle ilgilenmek olan elçilik ve konsoloslukların bulunduğu Tophane’de Tophane Müşirliği bünyesinde kurulan ilk polis teşkilâtının ömrü kısa oldu. Zaptiye Müşirliği’nin teşkiliyle zaptiye işleri tek yönetim altında toplandı; bu arada tulumcılık teşkilâtı da Zaptiye Müşirliği’ne bağlandı. Askerî birlikler halinde teşkilâtlandırılan müşirliğin merkezde ve taşrada güvenlikle ilgili faaliyetleri nezârete dönüştürüldükten sonra lağvedildiği 1909 yılına kadar sürdü. Altmış beş yıllık bu dönemde asâkir-i zaptiyyede jandarma ve polis teşkilâtlarının durumu açıklığa kavuşuncaya kadar önemli değişiklikler meydana geldi. İlk zaptiye müşirliğine Çerkez Hâfız Paşa tayin edildi; yardımcılığına Zahire Müdürü Osman Bey, zaptiye müftülüğüne Mekteb-i Maârif hocalarından Midillili Şâkir Efendi, kâtibliğine şair Sermed Efendi tayin edildi. Ardından Vak’anüvis Ahmed Lutfi Efendi zaptiye meclisi başkâtipliğine getirildi. O sırada nâfia dairesi olarak kullanılan eski Ticârethâne-i Âmire, Bâb-ı Zaptiyye yapıldı. 1846 yılı içerisinde ülkenin hemen her yerinde zaptiye kuvvetlerinin teşkiline çalışıldı. 1267’de (1850-51) Bâb-ı Zaptiyye’de Es’âr Meclisi adıyla bir meclis açıldı ve narh işleri buraya bağlandı. 1862’den sonra zaptiye müsteşarlığının ve Bâb-ı Zaptiyye tabâbetinin varlığı dikkat çeker. 1279’da (1862-63) zaptiye askerleri için yeni bir kıyafet benimsendi. 1281’de (1864-65) Bâb-ı Zaptiyye’de Matbuat Nizamnamesi gereğince bir hakem komisyonu teşkil edildi. Beş yıl kadar sonra İstanbul’da

bilâd-ı selâsede (Üsküdar, Galata, Eyüp) ve ülkenin her yerinde zâbitaya bağlı vukuatın duyurulması amacıyla Bâb-ı Zaptiyye’ce *Vekâyi-i Zaptiyye* adıyla Türkçe bir gazetenin neşri kararlaştırıldı. 22 Mayıs 1869 tarihinde zaptiye askerlerinin mülki, adli, askerî görev ve yetkilerine dair tâlimatnâme çıkarılarak İstanbul’daki zaptiye teşkilâtı çeşitli merkezlerde toplandı. 14 Haziran 1869’da çıkarılan Asâkir-i Zaptiyye Nizamnamesi’ne göre başşehirde yeni bir düzenleme yapılırken taşrada her vilâyetin süvari ve piyade zaptiye askerleri zaptiye alayına dönüştürülecek, sancaklarda taburlar, kazalarda ise bölükler teşkil edilecekti. 1873’te Bâb-ı Zaptiyye’de idarî bir komisyon teşkil edildi. Zaptiye Nezâreti merkezde ve taşrada güvenlikle ilgili polis ve jandarma teşkilâtlarının tek mercii haline geldi.

1879’da asâkir-i zaptiyye geçici olarak seraskerliğe bağlandı; müşirliğin yerine 3 Aralık’ta kurulan Zaptiye Nezâreti’nin sadece polise işleriyle ilgilenmesi sağlandı. Fransa’nın zaptiye nizamnamesi hemen aynen benimsendi. Bu arada 1879’da Avrupa’nın baskısıyla Makedonya için farklı bir zaptiye nizamnamesi çıkarıldı. II. Abdülhamid’in saltanat yıllarında, Sadrazam Tunuslu Hayreddin Paşa döneminde Zaptiye Nezâreti’ne bağlı hafiyelerden başka çok sayıda gönüllü hafiyе jurnal sunma faaliyetlerini sürdürdü. Sadrazam Küçük Said Paşa’nın gayretleriyle asâkir-i zaptiyye seraskerliğe bağlanarak bir jandarma dairesi kuruldu ve bazı kalemlere ayrıldı. 16 Nisan 1880 tarihinde çıkarılan Jandarma Nizamnamesi ile bu müessesenin görev ve yetkileri daha açık biçimde belirlendi. 1881’den itibaren İstanbul’dan başlayarak ülkenin her tarafında polis teşkilâtı yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Bu arada Sultan Abdülhamid 1890’dan itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da asayiş ve güvenlik için Hamidiye alaylarını kurdurdu. Nisan 1898’de Jandarma Teftiş Heyeti oluşturuldu ve teşkilâtın denetlenmesi yoluna gidildi. Taşrada Girit ve Şarkırumeli gibi stratejik yerlerde özel statüde jandarma teşkilâtları kuruldu, Rumeli’deki jandarma teşkilâtının islahı için çalışmalar yapıldı. Esas hükümleri Fransız Jandarma Kanunu’ndan alınan ve 1319 (1903-1904) yılında çıkarılan *Jandarma Nizamnamesi* ile yapısı tekrar belirlenen teşkilâtın zaptiye nâzırı, iki muavin, muhasebeci ve mektupçusunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca başkâtip ve kâtipler, sicill-i ahvâl şubesi, polis müfettişliği, ne-

ZAPTIYE

zâret müstantikleri, tiyatro müfettişliği, eczâ-i nâriyye müfettişliği, sıhhiye memurluğu, İstanbul polis müdürlüğü ile Beyoğlu ve Üsküdar polis teşkilâtlarının da Zaptiye Nezâreti'ne bağlandığı görülmektedir.

23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'le birlikte jandarma teşkilâtı bütün ülkeye yaygınlaştırıldı. II. Abdülhamid'in hal'i arefesinde İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'na karşı koymaya çalışan zaptiye görevlileri tesbit edilerek cezalandırıldı. Otuzbir Mart Vak'ası'ndan sonra Zaptiye Nezâreti lağvedilip Harbiye Nezâreti'ne bağlı Umum Jandarma Kumandanlığı kuruldu, başına da Hilmi Paşa getirildi, bu arada teşkilât yabancı subaylarla takviye edildi. Ardından Jandarma Umumi Müfettişliği teşkil edilerek imparatorluk altı bölgeye ayrıldı, her bölgeye bir yabancı müfettiş ve bunların yanına Türk subaylar tayin edildi. Selânik'te Jandarma Zâbit Mektebi açılarak başına bir Alman getirildi. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a taşınmasıyla birlikte İstanbul'da Jandarma Gedikli Erbaş Okulu ile çeşitli yerlerde jandarma er okulları devreye sokuldu. Damad Ferid Paşa tarafından 15 Mart 1919'da Dahiliye Nezâreti'ne bağlanan Jandarma Komutanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetince Millî Müdafaa Vekâleti bünyesine alındı.

Zaptiye teşkilâtının ikinci ana kolunu polis teşkilâtı oluşturur. Şehir ve kasaba merkezlerinde güvenliği sağlamak için 1845'te kurulan bu teşkilât, kısa süre sonra zaptiye müşirliğinin kurulması ve güvenlik işlerinin bu daireye bağlanmasıyla işlevini yitirdi. 1881'de yeniden ve kalıcı olarak kuruluncaya kadar teftiş memurluğuna benzer işlerle görevliydi. 1867'de teşkil edilen Me'mûrîn-i Teftişîyye için hazırlanan nizamnâmede alınacak memurların nitelikleri, maaşları, görev ve yetkileri belirlenmişti. Ancak beklenen başarı elde edilemeyince 1881'de yerini polis teşkilâtına bıraktı. Asâkir-i Zabtiyye Teşkilâtı kaldırılarak şehir ve kasabalarda asayiş sağlama görevi bu müesseseye devredildi. Hazırlanan tâlimat ve nizamnâmelerde polisin hak, görev ve yetkileri, nizâmiye ve jandarma ile ilişkileri tesbit edildi, bu arada gizli tahkikat ve tescüslere de yer verildi. Polis teşkilâtı bünyesinde mülki veya siyasi güvenlik ve adli meselelerle ilgili birimlerin de varlığından söz edilmektedir. Bu arada polis adaylarının sadece okuma yazma bilmekle kalmayıp bir miktar hukukî bilgi edinmesi

amacıyla 1889'da bir polis dershanesinin (kurs) kurulmasına ihtiyaç duyuldu. 1907'de hazırlanan polis nizamnâmesinde polis adaylarının daha iyi yetişmesi için bir mektep açılması söz konusu oldu ve aynı yıl Selânik'te ilk polis okulu açılarak Belçikalı iki subayın idaresine verildi. Meşrutiyet döneminde bu okul kapatılarak İstanbul'da ve imparatorluğun çeşitli yerlerinde polis okulları devreye sokuldu, ayrıca yeni bir polis nizamnâmesi hazırlandı. Özellikle 1909'dan itibaren nitelikli polis yetiştirme düşüncesiyle Makedonya'dan başlanarak Rumeli, Anadolu ve Ortadoğu'nun birçok yerinde polis memuru yetiştirmek için okullar açıldı. 1909'dan sonra polisiye işleri Hareket Ordusu kumandanlarından Galib Bey'in uhdesine verildi; o da Polis ve Jandarma Müfettiş-i Umûmîsi adı altında ülkede güvenlik işlerini yürütmeye başladı. Alınan yeni elemanlarla polis kadrosu güçlendirildi. 4 Ağustos 1909'da Dahiliye Nezâreti'ne bağlı olarak Emniyyet-i Umûmiyye Müdüriyeti kuruldu ve başına yine Galib Bey getirildi. 1911'de istihbarat şubesi, iki yıl sonra da siyasi şube açıldı. Çarşı ve mahalle bekçileriyle kır bekçileri, köy korucuları vb. görevlilerle diğer özel zâbıta teşkilâtlarında da benzeri gelişmeler oldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti İstanbul'daki Emniyyet-i Umûmiyye Müdürlüğü ile Polis Umum Müdürlüğü'nü lağvedince bu mekteplerin yapısı da değişti.

Klasik dönemin ases denilen gece korucuları ile pâsbânlar yenileşme devrinde bekçi unvanıyla hizmet verdi. Şehir ve kasaba merkezlerinde çarşı ve mahalle bekçiliğinin muadili köylerde korucu şeklinde anılır. Mahalle bekçilerinin bekçibaşı denilen âmirleri vardı. Mayıs 1914'ten itibaren şehir ve kasabalardaki çarşı ve mahallelerde bekçi bulundurulması mecburi hale getirildi, bunların ücretleri ilgili yerlerin halkından tahsil edildi. Öte yandan aynı yıl içinde köylerde kır bekçileri istihdamı zorunlu hale geldi. Orman muhafaza memurları ile ormancı da denilen orman bekçileri ve arazi bekçileri kendi bölgelerinin güvenliğini sağlamaya çalışırdı. Bunlardan her birinin görev ve yetkileri nizamnâmelerle belirlendi. Bu arada bütün kaçakçılığını önlemek, kara ve deniz gümrüklerinde düzeni sağlamak amacıyla özel zâbıta birimlerinin kurulduğu da görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Zaptiye, nr. 982; BA, HH, nr. 48327, 48327-A-B, nr. 48386; BA, Kânunnâme-i Askerî Defterleri, nr. 1, s. 1-3; Jandarma Nizamnâme-

si, Süleymaniye Ktp., Hüseyin Paşa, nr. 878; Ârif b. Mehmed, *Jandarma Dairesi İcraatına Bir Nazar*, İÜ Ktp., TY, nr. 9513; *Düstur*, Birinci tertip, İstanbul 1289-1322, tür.yer.; a.e., İkinci tertip, İstanbul 1330-1911, tür.yer.; Neşri, *Cihânnümâ* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2008, s. 54, 118, 314, 378; *Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, s. 68, 90, 180, 182, 190, 191; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fi Kavânin-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 153, 238, 241, 242; Naîmâ, *Târih* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, I-IV, tür.yer. (bk. İndeks); Râşid, *Târih* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 2012, tür.yer.; Lutfi, *Târih* (haz. Yücel Demirel), İstanbul 1999, VIII, 1214, 1241; a.e. (nşr. Münir Aktepe), Ankara 1984-92, tür.yer.; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 167, 275, 283, 319; *Mecelle-i Umûr-i Beledîyye*, I, 621-633, 934 vd.; a.e. *İndeks* (haz. Mustafa Serin v.dğr.), İstanbul 1995, s. 118, 141, 344, 390-391; *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, III, 1176-1179; IV, 1389-1391, 1497-1503; *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi* (haz. Bayram Kodaman – Mehmet Ali Ünal), Ankara 1996, s. 173-177, 214; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I-II, tür.yer.; Halim Akyot, *Türkiye'de Zabita*, Ankara 1947, tür.yer.; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (haz. Yusuf İhsan Genç v.dğr.), Ankara 2010, s. 245, 265, 304, 353-354, 365, 367, 398; B. Lewis, "Dab'îyya", *El²* (Fr.), II, 75-76; Zaffer Toprak, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri", *TCTA*, V, 1625-1636; Abdülkadir Özcan, "Karakol", *DİA*, XXIV, 430-431.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

ZAR

(bk. CAR).

ZÂR

(bk. DÂR).

ZARAGOZA

(bk. SARAKUSTA).

ZARAR

(الضرر)

Sözlükte zarar, darr ve durr şeklinde ilki masdar, ikincisi isim yapısında iki kökle ilişkilendirilir. Masdar olan darr kelimesine doğrudan mâna vermek yerine "yarar" anlamındaki nef ile karşıt anlam ilişkisine atıfla yetinilir ve bu çerçevede açıklamalar yapılır. Bu karşıt anlam ilişkisi, yukarıda geçen iki kelimenin mîmli masdarları olan mazarrat ile menfaat ve ism-i fâilleri olan darr ile nâfi arasında da görülür. Darr ile nâfi' esmâ-i hüsnâ arasında yer alır. Durr kelimesi mâruz kalınan zararın mahiyetini ve türünü gösterecek şekilde belâ, hasta-